

מראה מקומות, שיעור מאת הגי"ר שוץ שליט"א

בענין ברכת החמה

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- מה הם "תקופה דשמואל" ו"תקופה דרב אבא בר אבהו", ואיזה מהם יותר מדויק?
- לאיזה הלכות אנו משתמשים בתקופה דשמואל, ולמה?
- שיטת הירושלמי הוא דמברכין ברכת החמה אם לא נראית החמה שלושה ימים. למה תלו הדבר בשלושה ימים?
- הפוסקים הביאו שיטת הלבוש שאין מברכין ברכת החמה לאחר שעה השלישית ביום. מהו סברתו?

1. גמרא ברכות נט: , וז"ל, "תנו רבנן: הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן, אומר ברוך עושה בראשית. ואימת הוי? - אמר אביי: כל עשרים ושמונה שנים, והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע.

ורש"י שם, וז"ל "בתקופתה - מקום שהיא חוזרת שם לתחלת היקפה, היא שעת תליית המאורות, ומאז התחילה להקיף ולשמש.

אימת הוי - אחמה בתקופתה קאי.

כל עשרים ושמונה שנים - של תקופת ניסן, שבסוף עשרים ושמונה (כש)חוזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות.

בשבתאי - היא שעה תחלת ליל רביעי.

באורתא דתלת נגהי ארבע - שהעריב שמשו של שלישי בשבת ויתחיל ליל רביעי.

נגהי - ליל, כדאמר בפסחים בשמעתא קמייתא (דף ג' א') דאיכא דוכתא דקרו לליליא נגהי.

שבתאי - שם שעה ראשונה של ליל רביעי, שבאותה שעה נתלו מאורות. ושבע שעות הן וחוזרות חלילה שצ"ם חנכ"ל, תמצא בהקף סדרן של עולם סימני שעות תחלת הלילות: כצנ"ש חל"ם; מוצאי שבת כוכב, תחלת ליל שני צדק, תחלת ליל שלישי נוגה, תחלת ליל רביעי שבתאי, תחלת ליל חמישי חמה, תחלת ליל ששי לבנה, תחלת ליל שבת מאדים, וסדר תחלת הימים בעלות השחר: חל"ם כצנ"ש. ותקופה מושכת מחברתה שבע שעות ומחצה, כלומר מתאחרת אחר היום והשעה שנפלה בה חברתה שבע שעות ומחצה, הרי שלשים שעות לארבע תקופות, הרי יום ורביע לשנה, לארבע שנים חמשה ימים. למדת שאין תקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ארבע שנים, שהוא מחזור קטן, ושבעה מחזורים קטנים למחזור גדול, וסימניך: דב"ז הגא"ו, הרי שאינה באה לתחלת ליל רביעי אלא מעשרים ושמונה שנים לעשרים ושמונה שנים, בראש כל מחזור קטן באה לתחלת הלילה, ובראש מחזור הגדול באה לתקופה הראשונה שהוא תחלת ליל רביעי.

2. אבן עזרא שמות פרק י"ב פסוק ב', וז"ל, "והיתה קבלה בידם, שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה שהם רל"ה חדשים, והם ו' אלפים יום ותקל"ט, גם שתי שלישיות יום גם תקצ"ה חלקים ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת. ואל תחוש לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת שמואל. וידענו כי לא נעלם ממנו זה. רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו, כי היום יש בין תקופת האמת ותקופתו קרוב מטי' ימים. ואל תתמה ע"ז, כי הנה אמרה הברייתא הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנת העולם ויעשה מהם חדשים, ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי, ושתי ידות שעה, שהם תש"כ חלקים, והנה חסר ע"ג חלקים, והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום. והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה."

3. ירושלמי ברכות פרק ט' הלכה ב', וז"ל, "הרואה את החמה בתקופתה ואת הלבנה בתקופתה ואת הרקיע בטיהרו אומר ברוך עושה בראשית, אמר רבי חונה הדא דתימר בימות הגשמים בלבד לאחר שלשה ימים הה"ד ועתה לא ראו אור וגו'."

4. פנים מאירות חלק ב' סימן ל"ח, וז"ל, "גרסינן בברכות בפ' הרואה דף נ"ט ת"ר הרואה חמה בתקופתה וכו'... והנה מבואר טעם ברכה זו משום שהחמה באה בנקודה בתחילת בריאתה א"כ אף שעננים מכסי השמש ראוי לברך והרואה חמה לאו דווקא גוף השמש אלא הרואה אור השמש המאירה ביום ונהנה ממנה ביום שנתלה במרכז הראשון צריך לברך עושה מעשה בראשית, ומצינו כמה פעמים בש"ס דלאו דווקא נקט והם רבו כמו ואזכיר אחד מהם בפ' מי שהוציאו דף ג"כ אמר רב הונא הכא במאי עסקינן שיש לו ב' בתים ואפ"ה כתב הרב המגיד דמדברי רבינו נראה דכשאמרו שיש לו ב' בתים אורחא דמילתא נקט ועיין בטור א"ה סי' ת"י בב"י ק"ו כאן די"ל דאורחי דמילתא נקט, וכן אמרו בש"ס כי שמע תרנגול אומר ברוך שנתן וכתבו התוס' דף ס' ע"ב דה"ה כי לא שמע דאין ברכה זו אלא להבחנה על הנאת אורה שהתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור ה"נ בנידון שלפנינו דלאו דווקא הרואה וזכר לדבר יומא דעיבא כולה שימשא, ולא דמי לברכת הלבנה דלא מברכינן אם נתכסה בענני התם הטעם כדמפרש המפרשי בשם ירושלמי דאין מברכין על אור לבנה עד שיסבסם פי' שיהי' אור שלה מתוק ואדם נהנה ממנה משא"כ הכא דעיקר הברכה שזכינו לראות השמש בנקודה הראשונה בשעה שנתלו המאורות ושימשא אכולי עלמא ניחא ואע"פ שעננים מכסי אותה מ"מ אנו יודעים שהיא בעת ההיא בנקודה ראשונה והיא מאירה לנו באור היום ראוי לברך בבוקר, וכן אירע בניסן שנת תפ"ט שהיינו מצפים לברך ברכה והי' עננים ולא נראה גוף השמש והוראתי לברך עכ"פ בלא שם ומלכות וסמכתי על הראב"ד שכתב שכל ברכות שבפרק הרואה מברכי' בלא שם ומלכות אבל לדינא נראה לי לברך אף בשם ומלכות הנראה לפע"ד כתבתי."

5. מגן אברהם או"ח סי' רכ"ט, וז"ל, "בבבוקר. משמע מיד בהנץ החמה וכן כתב בליקוטים שמהרי"ל צוה להכריז בערב שלמחר יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה יברך עכ"ל. ובמ"ב כתב שבשחרית כשיוצא מבה"כ מתאספים הקהל יחד ומברכין ברכה זו כן נהג מוהר"ש וכן דעתי לעשות אי"ה עכ"ל. ונ"ל דאם לא בירך עד אחר ג' שעות לא יברך שכבר עברה ממקום הזה."

6. אליהו רבא או"ח סי' רכ"ט, וז"ל, "שלושה שעות וכו'. כתב לחם חמודות לא ידעתי זה מנין לו, עד כאן, ועיין לקמן בהלכות ראש חודש בחשבון התקופות כתב שביום רביעי שלוש שעות על היום נתלו המאורות עיין שם. ומלבושי יום טוב כתב ומכל מקום נראה לי דיכול לברך כן כל היום ולפחות עד חצות, עד כאן, וזה דלא כמגן אברהם שכתב שלא לברך אחר שלוש, וכן בספר צדה לדרך דף ס"א משמע כדברי מלבושי יום טוב. ומכל מקום לכתחילה יברכו כשיוצאים מבית הכנסת בשחרית שמתאספים הקהל יחד."

7. ערוך השולחן שו"ע או"ח סי' רכ"ט סעיף ג', וז"ל, "כשרואה את החמה בשנה ראשונה של המחזור גדול ביום רביעי בבוקר מברך בשם ומלכות ברוך וכו' עושה מעשה בראשית, ותהיה אי"ה בשנת תרנ"ז הבאה עלינו לטובה, והברכה היא עד ג' שעות על היום אמנם אם הרקיע מכוסה בעננים יוכלו לברך עד חצות היום ולא יותר ואם עד חצות מכוסה בעננים לא יברכו עוד."